

LANCZKOR GÁBOR

Sarjerdő

VAJDA LAJOS

Kozma utcai zsidó temető, Budapest

Nem jegyzeteltem múlt héten a szentendrei életműkiállításon. Megvettem a katalógust. Mérgeszöld borostyánlevelek alatt, hó alatt, szőrös indák szövevényében és elvadult fák között, tartott bokrok között aztán sehogy se találtam a sírt. És csak itt-bon jöttem rá, hogy rossz helyen kerestem, a 17/C parcella egész máshol van, mint a 17-es; akarhattam téli folyondárt, hibernált növényesűrűséget, örvénylő teret, tömör formákat kevés fehérrel.

„A ZUGLÓI ZSINAGÓGA / SZIMCHÁT TÓRAI TŰZVÉSZÉNEK / TÓRATEKERCESEI / 2016 / 5777”

Kozma utcai zsidó temető, Budapest

Tűz és tisztaság; a zuglói zsinagóga megégett tóratekercesei melletti sírba RIF-szappanokat temettek; tisztító tűz; földdel eloltva.

„SÍRKŐ / ABLAKPÁRKÁNY / KONYHA / ÉS / FÜRDŐSZOBAPULT”

Kozma utca, Budapest

Ronda műmárvány mintasírkő – és micsoda nagyívű felirat ez rajta! Kőfaragó üzemek sora lesi a Kozma utcai temető téglafalát. Sírköves utca. A lávafolyásokból lett dunántúli szurdok, az a bizonyos bazaltutca jutott róla eszembe.

BÁLINT SÁNDOR

A Hattyú utca és az Erőd utca sarka, Víziváros, Budapest

Életszentség gyanúja a hófelhős januári ég alatt; egy boldog halála. Dőlt betűk, mint árnyék: Bálint Sándort (aki heveny fővárosfőbiában szenvedett) a budai Hattyú és Erőd utcák kereszteződésében üttette el egy autó 1980. május másodikán. Súlyos fejsérülést szerzett, és nyolc nap múlva meghalt a Szent János Kórházban. Itt, a budai belváros alatt az egykori temetők határai nem igazodnak a mai házsorokhoz. Hullahegyekre és -domboldalakra épült, elföldelt hullahegyeken, lágy domboldalakon terjeszkedik a török kortól kezdve a fél város.

„ÍME, HÁT MEGLELTEM HAZÁMAT, / A FÖLDET, AHOL NEVEMET / HIBÁTLANUL ÍRJÁK FÖLÉBEM, / HA ELTEMET, KI ELTEMET. / BOLONDOT JÁTSZOTTAK VELEM / S MÁR HALÁLOM IS HASZTALAN / JÓZSEF ATTILA / 1905–1937”

Balatonszárszói temető

Ez volt az első sírhely. Mellette üzenőtábla áll rajzszöggel kitűzött Kedves Attila-levelekkel, képeslapokkal, fotókkal, versrészletekkel és a korabeli gyászjelentéssel. Vi-

rágok, koszorúk, mécsesek az üres sír emlékműve előtt, és körben három középkorú tölgyfa – sokkal, de sokkal több varjú ül rajtuk karmos ujjal, mint tölgylevél.

„LATINOVITS ZOLTÁN / 1931 IX 9 1976 VI 4”
Balatonszemesi temető

Két sípdarab egy bazaltorgonából, az egyik áll, a másik fekszik a földön. Ez utóbbin van a sírfelirat. Láttam a szárszói múzeumban ingjét a költőnek, aki a vonatkerék alá bemászott. Amit akkor viselt. Jobb kezelője leszakadt; rozsdaszínűvé fakult a szakadt szöveten a vér. Csak ezt ne, ezt a fajta fétist ne, kértem; az írógépe fölött úgy függ József Attila ingje üveglapok közé préselve, úgy függ tükrök közt az ing, mint toszkán templomban egy fatáblára festett feszület. Téged is vonat ölt meg, ugyanazon a vonalon, pár kilométer különbséggel, Zolikám, én nem bírom a színeseket, és úgy vágytam rád, mint a menyasszony a hitvesére. És még ez is kevés.

„A DERÉK NEM FÉL AZ IDŐK MOHÁTÓL, / A KOPORSÓBÓL KITÖR ÉS EGET KÉR / BERZSENYI DÁNIEL / HAMVAINAK. / SOMOGY. / MDCCCLIX. / SZÜLETETT HETYÉN / MÁJUS 7ÉN 1776 / MEGHALT NIKLÁN / FEBRUÁR 24ÉN 1836”
Niklai temető

Alacsony kovácsoltvas kerítés, kinyitottam a kaput, és a latyakos hóban föllépdeltünk a sírbalomra a nagyobbik lányommal, aki általam még egy generációval távolabb van a Berzsenyi névtől; kapott helyette Lanczkort. Érdemét a jók, nemesek s jövendő / Századok áldják, így zárul az obeliszkre fölvésett fél szapphói strófa a könyvben. A szabályozás előtt egészen idáig elért mocsaraival a Balaton. Ott van a túlparton Henye. És tovább északra a Sághegy, a tövében Hetyével. Húr pendül. Nyílvessző íve épül, mint egy híd, és nem a Balaton: a Sió, a Duna fölött. Szegednél fog talajt, belefűrődik a homokos martba, csak a tollas vége kandikál ki, és a vadkacsák körbetotyogják ezt a törpe turultotemet.

„ITT / NYUGSZIK / HEGEDŰS ISTVÁN / TÁPÉ KÖZS. JEGYZŐJE / ÉLT 90 ÉVET / HEGEDŰS ISTVÁNNÉ / SZÜL. KETTERER ANTONIA / ÉLT 63 ÉVET / ÉS GYERMEKEIK / NYUGODJATOK BÉKÉBEN / AZ ISTEN SZ. NEVÉBEN”
Tápai öreg temető

Hajdani ártér gyalogakáccal és elvadult orgonabokrokkal. Hunyorítva leskelődök; úgy, ahogy az egy-nap ragyog a hó sújtotta fűre a felhők közül. 1964 óta nem temettek ide senkit. Nincsen saját jegyzője, nem község többé: 1973-ban Tápé Szeged városrésze lett. És mintha egy roppant metronóm ütemére pusztulna az ótemető – lendül a mutató, és állni látszik, mint ős Buda vára. Hosszú vályogház rogyadozik szérül, két lakrész és ólak; az ajtó- és ablaknyílások téglával-betonnal fölfalazva. A házhoz tapasztott kápolna teteje lyukas, ablaküvege betörve, ajtaján vasrács. Nem feledhetem a csalódottságot, tíz éve láttam először az ősi Tápét. Nagyalföldi tucatfalura emlékszem ronda kockabázakkal; nem erre itt. Brummog a bőgő, a megfelelő rímes kerettel, nálad, Gyula, egy-egy fél sorban úgy villan meg a szent magyar költészet, mint menekvő őz fenéke az őszi ártérben.

FÜTYŰ PISTA (1838–1895)
Tápai öreg temető

Csak a lelke. A temető szélén hosszú vályogház rogyadozik, két lakrész és ólak, az ajtó- és ablaknyílások téglával-betonnal fölfalazva. A hosszúházhoz tapasztott kápolna teteje lyukas, ablaküvege betörve, ajtaján vasrács. Fütyű Pista zarándokként Rómát és Jeruzsálemet is megjárta. A Nagyárvíz elmosta a régi tápai pestiskápolnát: Pista mozgósítására készült el 1880-ra a jelenlegi épületkomplexum. A templom melletti lakrész az övé volt, a tápai szent emböré; a távolabbi a falu szegényháza egészen az ötvenes évekig. Miklós Jakó István néven anyakönyvezték – Fütyű Pista, ez onnan jött, hogy a gyermek foggal született, és értette a madarak szavát. Nem láltam meg az öreg sámán sírját, aki kereszténnyé nőtt, mint a honfoglaló magyarok – ami pusztán csak annyit jelent, hogy nem is kerestem, mert nem itt halt meg, nem itt van eltemetve, hanem Radnán, az Arad megyei zarándokhelyen.

„TÖRÖK JÓZSEF / TANÁR / A NÉPI EGYÜTTES VEZETŐJE / 1923–1988”
Tápai új temető

Az újtemetőből kifelé tartva a kapuból pont szemközt látszik a mezőn és a házakon túl a templom tornya. Mint lebukó ló lebbenő sörénye, áll mögötte a Tisza fakó ártéri erdeje.

„ITT VANNAK ELTEMETVE / A SZOVJET HADSEREG KATONÁI / TISZTHELYETTESEI ÉS TISZTJEI, / AKIK ELESTEK A SZOVJETUNIÓ ÉS / A MAGYAR NÉP SZABADSÁGÁÉRT ÉS / FÜGGETLENSÉGÉÉRT VÍVOTT HARCBA”
Dugonics-temető, Szeged

A szabadságért harcoltak, ennyit értettem az obeliszk orosz feliratából szlovéniai éveim nyomán, ennyit volt türelmem kibetűzni. Riadt madarak visongtak az elvadult tiszafasorok sötétlő lombburjánzásában; gerlék lőttek ki lépteimre az alkonyi égnek. A Dugonics-temető azonos rádiusra fekszik a körutas Szeged középpontjától, mint az eltüntetett Rókusi; az eltüntetett Gyevi kijebb volt. Ezt mégse számolhatta föl senki, megvédték első nyughelyüket az elesett szovjet katonák, és nem csak a magukét, de a magyarokét is. Lakótelepi távhőkazán bömbölt a kerítésen túl. Nyurga, csupa-tüske fák állták körül magas fémkéményeit.

„KÁLMÁN LAJOS / SZEGED NÉPSZERŰ ÍRÓJA MAGYAR FOLKLORISTA / NYUG FŐTISZTELENDŐ / ÉLT 67 ÉVET MEGH 1919 DECZ 5.”
Dugonics-temető, Szeged

Erdőn nyől, parton születik, vízben él, tűzben hal mög, mi az? Lajos atya a szegényekhez húzott (népszerű volt, mondja a sírfelirat). Amikor egyházi feljebbjáróival szembekerülve átbelyezték egy-egy újabb plébániára itt Csanádban vagy a szomszédos vármegyékben, gyűjtött, egyre csak gyűjtött: népdalokat, balladákat, mitológiaiát. Tízemeletes betonhasáb magasodik a sírja mögött, mint egy függőleges falusi

mellékutca, néhány fényeskedő alkonyi ablakkal. Hajó. Hajó volt az, ami az erdőn nőtt, a parton született, vízben élt és tűzben halt meg. Ki vágott az anyján fát? Ádám, mert földből teremtette az Isten, s így anyja a föld volt.

„DR. VAJDA LAJOS / ORVOS / 1869–1935 / IDEGENBEN ERŐSZAK ÁLTAL ELTÚNT KEDVESEINK / EMLÉKÉRE / VAJDA ISTVÁN / 1906–1944 / FELESÉGE ÉS KISLÁNYA / ZWIEBACH BÖZSI / VAJDA VERICA / 1920–1944 / 1938–1944”
Zsidó temető, Zenta

A csősz vezetett körbe a temetőben, idősödő, borostás férfi. Járnak ide rokonok Amerikából, Izraelből is, mesélte, és ha fizetnek, ő a ledőlt sírköveket fölállítja, kibetonozza. Összeragasztja darabjaikat. Lekaszálja az ördögcérnát – két napja is rámeleg a kaszálásra, mert nagy a temető. Először hallottam ennek a növénynek a nevét. Talán csak a Vajdaságban mondják így; a csősz megmutatta a temető szélén, melyik barnára fagyott kóró az ördögcérna. Dr. Vajda nem részesült külön nőgyógyászati képzésben, mégis ő végezte az összes nőgyógyászati beavatkozást is Zentán a sebészeti osztályon. A temetőkapu közelében négy akáckarót láttam egy halom körül, körbedrótozva. Megkérdeztem a csőszet, mi az. Feltöltötte a régi kutat, felelte, de azért körbe is kerítette, mert biztos, ami biztos.

„KÁLMÁN ADOLFNÉ / SZÜL. KLINNBURG CECÍLIA / 1918”
Zsidó temető, Mohol

Zentáról tovább Újvidék felé, délnek Ada következik, majd a vele egybeépült Mohol (közben balról végig az ártér). Kisebb, fátlan temető ez; rövid, deres fű, és sár. Lekerekített tetejű vörösmárvány sírkövek barnállnak a világló, új betonkerítés előtt. Kinyitotta a csősz a vaskaput, és magamra hagyott. Weizsként született, majd kétszer is nevet váltott: Moholon töltötte a gyerekkorát Moholy-Nagy László. Mint egy darazsat, elhessegettem magamtól a gondolatot, nem is emlékszem rá.

„KÁLMÁN ADOLF / SZÜLETETT 1854. ÉV MÁJUS 5. / MEGHALT 1889. ÉV MÁJUS 9. / 35 ÉVES KORÁBAN.”
Zsidó temető, Mohol

A feleség a bejárat közelében nyugszik, és a sírján nincsen héber felirat; itt fölül tíz héber nyelvű sor áll. A betűk ismerősek, ki tudtam mássalhangzóként olvasni, amit akartam. Idegen szavak. Adolf, micsoda név ez egy zsidónak, bármikor született is. A diszkrét bevésés szerint szegedi műhelyből való a sírkő. Leúsztatott a Tiszán, mint az időtlenség; leúszatták a Tiszán.

„EMANUEL FEUER / GEBOREN IM JAHRE 1831 / GESTORBEN 23STEN JÄNUER 1909”
Zsidó temető, Mohol

pu nyílik a temetőre. Kopár, öreg szőlőtőkék sorakoznak a drótkerítés mellett. Tűzifával van megrakva a kukoricagóré.

„ITT NYUGSZIK / FEUER EMANUELNE / MEGHALT 86. ÉLETÉVÉBEN / 1920 JÚNIUS 9ÉN / SIRATJÁK SZERETŐ GYERMEKEI”
Zsidó temető, Mohol

Háromnyelvű sírkő: a magyar fölött héber felirat, legalul, a lábazon pedig apró betűkkel a következő két szó: Márványipar Subotica. Ami 1920. június 4-ével, néhány nappal Feuer Emanuelné halála előtt a versailles-i Nagy Trianon palotában, majd később itt bekövetkezett, borítékolható volt, akár egy Waldsee-levelezőlap.

„USPOMENA”
Zsidó temető, Mohol

A fal felé néz a temető hátsó sarkában két fehér márványlap, amikre a második világháború idején meggyilkolt zsidók nevét vésték föl. Mindkét márványtábla végigrepedt keresztben, és a jobb oldalnak hiányzik az alsó fele; borostyán indája tapad a porózusan föltárult betonra. Majdnem százan lehetnek, ha a márványlap aljáig értek a nevek. Osvijencin, ebben a formában áll itt a koncentrációs tábor helye, míg az áldozatok neve fonetikus latin átírásban: Dajč, Grin, Gros. A keresztnevek közt több Tibor, Adolf, Lili és Bela is van. Hány évesek voltak, amikor elvitték őket, és hogy deportovan: ugyancsak szerbhorvátul. Amiből itt két és fél évtizede végzetesen szerb lett.

„FRANTIŠEK DOLEŽÁLEK / 1913–1988 / KARLA DOLEŽÁLKOVA / 1914–2001 / VZPOMÍNÁME”
Római katolikus temető, Limassol

Csebszlovákok. A szomszédban óvoda van, idelátszik a sárga árnyékoló ponyva a kőfal fölött. Találok egy labdát a fal közelében; nem dobom vissza. Élénkzöld a fű, ahol a nap tűzi. Szürkésmelegzöldek árnyékban is a ciprusok. Ciprusok. Cipruson. Jé. Kétszáz méterre van ide a tenger. A hátsó sarokban nagy kupac szemét, kommunális hulladék, nem temetői. Commonwealth War Graves, mondja egy viharvert tábla a temető vasrácsos kapuján. Mint egy öreg, demens nyomozó, egyszerűen elfelejttem, mit keresek én itt.